

УДК 343.985

Н.О. Кононенко, здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ПРИ ПРОВЕДЕННІ СПОРТИВНО-МАСОВОГО ЗАХОДУ

Висвітлено деякі аспекти розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масового заходу. Акцентовано увагу на ролі та місці спеціальних знань у розслідуванні таких злочинів.

Ключові слова: хуліганство, спеціальні знання, тактичне забезпечення, слідчі дії.

Рассмотрены некоторые аспекты расследования хулиганства, совершенного во время проведения спортивно-культурного мероприятия. Акцентируется внимание на роли и месте специальных знаний в процессе расследования таких преступлений.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of the hooliganism was committed during the lead through of the sporting measure. The author has concentrated the attention on the meaning of special knowledge's in a process of investigation of this crime.

Проведення спортивно-масових заходів доволі часто відбувається з порушенням громадського порядку та безпеки. Одним з найпоширеніших суспільно-небезпечних діянь при цьому є хуліганство. З огляду на велику кількість осіб, які можуть бути задіяні в його вчиненні, особливо важливим є початковий етап розслідування. Слідчі (розшукові) дії на цьому етапі проводяться у межах узгодженої цілісної системи, яка спрямована на збір, дослідження, оцінку та використання доказів і характеризується певним ступенем єдності в кримінально-процесуальному, морально-етичному, психологічному та організаційно-тактичному аспектах.

Вагомий внесок у дослідження питання застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів внесли такі відомі вчені, як Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський та інші. Питання використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства досліджували М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, М.М. Єфімов, В.І. Захаревський, Є.І. Овчаренко. Проте в їх роботах не приділено достатньої уваги проблемним ситуаціям під час розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів.

Отже, метою цієї статті є висвітлення окремих аспектів використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого на спортивно-масовому заході.

Термін «спеціальні знання» доволі широко визначено в юридичній літературі.

Так, на думку Є.І. Зуєва, «спеціальними є професійні знання, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (за винятком галузей процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативної-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення та фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь» [5, с. 72].

У свою чергу, Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і О.Р. Росинська вважають, що спеціальними є «пізнання, набуті суб'єктом у процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі» [2, с. 398].

П.П. Іщенко визначає спеціальні знання як «будь-які професійні знання, які можуть сприяти виявленню, фіксації та вилученню доказів» [6, с. 8].

Проте існують і найбільш влучні визначення, що найповніше відображають природу, походження та напрями використання спеціальних знань.

Зокрема, на думку В.І. Шиканова, спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві прийнято називати «знання та практичний досвід, необхідні для всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин, які входять до предмета доведення» [13, с. 4].

В.Ю. Шепітько до спеціальних знань відносить «будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню» [11, с. 119].

І.М. Сорокотягин, визначаючи спеціальні знання як міжгалузевий інститут права, наводить таке визначення: «Спеціальні пізнання — це знання, що відображають сучасний рівень розвитку певної галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла, отримані в результаті спеціальної підготовки чи професійного досвіду, що не є загальнодоступними та загальновідомими і використовуються з метою встановлення істини у справі в порядку, встановленому законом (кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним, адміністративно-процесуальним правом тощо)» [10, с. 15]. Саме це визначення найширше характеризує досліджувану категорію.

Стрімке зростання потреб сучасного суспільства у використанні знань з різних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесел є актуальним для судочинства. Як зазначає О. Жеребко, розуміння значущості спеціальних знань для встановлення істини у кримінальній справі надає підстави розглядати судову експертизу як самостійний інститут захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інтересів держави. Діяльність експертів і спеціалістів у кримінальному процесі не лише полегшує роботу судово-слідчих органів, а й дозволяє ефективніше боротися зі злочинністю [4, с. 165].

Звичайно, використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства слід розглядати крізь призму оперування цими знаннями тими чи іншими суб'єктами під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій.

Згідно з кримінально-процесуальним законодавством України як суб'єкти використання спеціальних знань чітко визначені їх безпосередні носії: слідчий, спеціаліст, експерт. При цьому спеціальні знання слідчий може використовувати як безпосередньо, так і опосередковано.

Загалом спеціальні знання під час розслідування хуліганства, вчиненого на спортивно-масовому заході, можуть застосовуватися по-різному:

- безпосередньо слідчим під час досудового розслідування;
- шляхом участі спеціаліста під час проведення слідчих дій;
- у формі проведення судових експертиз.

Особливо важливе значення в досліджуваній категорії справ (з огляду на наявність великої кількості слідів, які спеціалісти повинні вилучити та долучити до кримінального провадження) має використання спеціальних знань під час огляду місця події та проведення судових експертиз.

Беручи до уваги, що предметом безпосереднього посягання в досліджуваному злочині можуть бути здоров'я громадян, державне або суспільне майно, найбільш типовими матеріальними слідами на місці події є сліди ніг, сліди (рани, пошкодження тощо) від дії холодної зброї або предметів, що її замінюють, ушкоджене або знищене майно, плями крові тощо. При цьому виявлення та вилучення мікрооб'єктів потребують застосування відповідних технічних засобів [7, с. 72—73].

Зазвичай виявляють:

- сліди рук — у 12 % випадків;
- сліди крові та інших органічних речовин — у 48 %;
- сліди засобів учинення злочину — у 57 %.

Важливе значення має правильне поводження зі слідовою інформацією, адже від цього багато в чому залежить успішність розслідування злочину. Виявлені під час огляду місця події сліди крові, слини, поту та інших органічних речовин, як зазначають О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, лише тоді мають доказове значення, коли вони належно зафіксовані: точно записані у протоколі огляду, позначені на планах, сфотографовані (з використанням вузлової та детальної зйомки) [14, с. 10]. Причому плями крові, які знаходяться на землі, піску, вилучають разом із ґрунтом на всю глибину проникнення крові, висушують при кімнатній температурі, надійно запаковують у папір або целофановий пакет. До лабораторії направляють також пробу ґрунту без крові з тієї самої ділянки, запакувавши її окремо.

Окрему увагу слід звернути на кореляційні зв'язки між «слідовою картиною» хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масового заходу, та іншими елементами його криміналістичної характеристики. Зокрема, залежно від слідів, залишених на місці події, ймовірним є встановлення способу вчинення злочину. Наприклад, характерні тілесні ушкодження залишає по собі використання різних видів холодної зброї; певні хімічні речовини на місці вчинення злочину, на потерпілих і злочинцях тощо залишаються після використання фаєрів; пошкоджене майно стадіону (трибуни, огорожі тощо) свідчить про застосування сили фізично розвиненими особами; залишені фанами-суперниками написи на інвентарі футбольних клубів (автобусах, плакатах) вказують на використання ними тих чи інших технічних засобів (балончиків чи пакетів з фарбою тощо). І навпаки, певному способу учинення злочину відповідають певні сліди.

Як свідчить практика, класифікація слідів, виявлених після вчинення хуліганських дій під час проведення спортивно-масових заходів, залежно від об'єкта їх знаходження має такий вигляд:

- тілесні ушкодження у потерпілого — 56 %;
- тілесні ушкодження у злочинця — 29 %;

- пошкодження предметів обстановки (меблів тощо) — 72 %;
- сліди на інших об'єктах (банкоматах, у громадському транспорті тощо) — 34 %.

Судові експертизи у межах зазначеної категорії справ можуть призначатися як на початковому, так і на подальших етапах розслідування. Як зазначає М.М. Єфімов, під час розслідування хуліганства виникає потреба у проведенні різних експертиз: біологічної, вибухово-технічної, судово-медичної, почеркознавчої, судово-хімічної, трасологічної, судово-психіатричної експертизи потерпілих, криміналістичного дослідження холодної зброї [3, с. 132].

Згідно із законодавством слідчий приймає рішення про проведення експертизи, якщо для вирішення питань по справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, або коли призначення експертизи є обов'язковим. Таке рішення може бути прийнято вже під час проведення початкових слідчих дій, зокрема під час огляду місця події.

Важлива роль у виявленні та вилученні слідів належить спеціалісту. Як доречно зазначає В.В. Коваленко, спеціаліст, надаючи допомогу слідчому у виявленні, фіксації, вилученні та попередньому дослідженні слідів, може надати йому також консультацію щодо перспектив майбутнього експертного дослідження тих чи інших об'єктів, а також щодо кількості матеріалів, потрібних для проведення експертизи [8, с. 137].

Наступним кроком слідчого є обрання експертного закладу або приватного експерта. Зрозуміло, що для слідчого органів внутрішніх справ (далі — ОВС) вирішення цього завдання не становить жодних труднощів (згідно зі статистичними даними МВС України працівники Експертної служби МВС України у 2011 році виконали 250238 експертиз, тоді як кількість експертиз і досліджень, виконаних іншими міністерствами та відомствами (переважно МОЗ України) за матеріалами ОВС, становила 11953, або 4,6 %). Нині Експертна служба МВС України у повному обсязі здійснює експертне забезпечення розслідування справ, які знаходяться у провадженні слідчих ОВС.

Для слідчого ОВС важливим є налагодження чіткої взаємодії з керівником експертного підрозділу. З метою визначення предмета експертизи та формулювання питань на її вирішення бажано залучати для консультацій експерта, який спеціалізується на проведенні таких експертиз.

При цьому, як зазначає М.Г. Щербаковський, предмет експертизи визначається рівнем розвитку певної галузі знань і практичної розробленості методів встановлення окремих фактів. Він не лише має бути випробуваний експертною практикою згідно з розробленими відповідними методиками, а й повинен мати значення для розслідування справи. Одночасне врахування цих обох чинників дозволяє точно визначити предмет експертизи і коло питань експертові [12, с. 189].

Важливим елементом використання спеціальних знань під час розслідування будь-яких злочинів (у тому числі й злочинів зазначеної категорії) є оцінка висновку експерта. Згідно з чинним законодавством висновок експерта не має переваги перед іншими доказами та не є обов'язковим для слідчого, однак його незгода з ним має бути мотивована у відповідній постанові (ухвалі, вирокі).

Висновок експерта має бути чітким і зрозумілим. На судовому засіданні суд може ознайомитися з ним та оцінити його і без участі експерта [9, с. 164].

Спеціальні знання під час розслідування хуліганства, вчиненого на спортивно-

масовому заході, використовуються також шляхом допиту експерта. Проте, як доречно зазначає Г.А. Абдумаджидов, цей допит не може замінити експертизу [1, с. 160], тому на допиті неприпустимо ставити експерту нові запитання, які потребують додаткового дослідження.

Отже, під час розслідування хуліганства, вчиненого у ході проведення спортивно-масових заходів, можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Одним з найважливіших у цьому контексті є участь спеціаліста під час проведення огляду місця події, адже значна кількість доказової інформації, що може бути виявлена при цьому, має бути чітко вилучена та зафіксована.

Список використаної літератури

1. Абдумаджидов Г.А. Расследование преступлений (Процессуально-правовое исследование) / Г.А. Абдумаджидов. — Ташкент : Узбекистан, 1986. — 191 с.
2. Криминалистика : учебник для вузов / [Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р.] ; под. ред. Р.С. Белкина. — М. : НОРМА, 2000. — 990 с.
3. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник / М.М. Єфімов. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. — 125 с.
4. Жеребко О. Сучасні можливості судової експертизи / О. Жеребко // Підприємство, господарство і право. — 2009. — № 12. — С. 164—166.
5. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел / Е.И. Зуев // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений. — М., 1985. — С. 65—78.
6. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / П.П. Ищенко. — М. : Юрид. л-ра, 1990. — 158 с.
7. Кириченко О.А. Криміналістична мікологія : монографія / О.А. Кириченко. — Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993. — 178 с.
8. Коваленко В.В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Коваленко Володимир Вікторович. — К., 2004. — 253 с.
9. Скорик Н.В. Оценка и использование заключения эксперта судом / Н.В. Скорик // Криминалистика и судебная экспертиза. — 1975. — Вып. 11. — С. 160—166.
10. Сорокотягин И.Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / И.Н. Сорокотягин. — Екатеринбург, 1992. — 30 с.
11. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого / В.Ю. Шепітько. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. — 208 с.
12. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы : учеб.-теор. пособ. / М.Г. Щербаковский. — Харьков : Эспада, 2005. — 536 с.
13. Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособ. / В.И. Шиканов. — Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1976. — 92 с.
14. Юрин А.И. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу : лекция / А.И. Юрин, Ю.Д. Федоров. — Ташкент, 1974. — 20 с.